

Lossepladser og opfyldning i København

**Historisk redegørelse for Københavns opfyldninger
og lossepladser fra omkring århundredeskiftet til 1995.**

John M. Eriksen

**Miljøkontrollen
Københavns kommune
1996**

Udgiver: Miljøkontrollen
Flæsketorvet 68
1711 København V
33 66 58 00

Titel: Lossepladser og opfyldninger i København.
Historisk redegørelse for Københavns opfyldninger og
lossepladser fra omkring århundredskiftet til 1995.

Forfatter: Cand. mag. John M. Eriksen.
Udarbejdet for Miljøkontrollen på konsulentbasis

ISBN 87-88920-71-1

Udgivelsesår: 1996
Redaktionen afsluttet juli 1996
2. oplag: 300

Produktion: Holbæk Eksprestrykkeri

© Copyright og ophavsret til de gengivne matrikelkort tilhører Stads-
konduktørembedet, Københavns Kommune.

Omslag:
Byen vokser. Dagrenovation tømmes ud i vådområder.
Foto fra Dagens Nyheder, ca. 1930'rne. Det kongelige Bibliotek.

Indhold

Sammendrag	6
1. Indledning	8
Metode	8
Bogens opbygning	9
Oversigtskort over lossepladser og opfyldninger	10

Del I

2. Historisk gennemgang af opfyldningerne	12
2.1 Middelalderen	12
2.2 1600-tallet	12
2.3 1700-tallet	13
2.4 1800-tallet	14
2.5 1900-tallet	14
3. Befolkningsudviklingen	15
3.1 Byplanlægning	16
3.2 Industriens placering	16
4. Lossepladserne	18
5. Forbrændingsanlæg	22
6. Private lossepladser	22
7. Fyldet	23
7.2 Havnens opfyldninger	27
7.3 Grundopfyldninger m.m.	28
7.4 Københavns lossepladser og opfyldninger fordelt på tiår .	29

Del II

8. Amager	32
8.1 Østkysten	32
8.1.1 Historie	33
8.1.2 Kløvermarken	33
8.1.3 Forlandet	34
8.1.4 Margretheholm	35
8.1.5 Amagerforbrændingen/Amagerværket	35
8.1.6 Københavns Go-kartbane	35
8.1.7 H/F Prøvestenen	35
8.1.8 Pyrolysegrunden	35
8.1.9 Prøvestenen	36
8.1.10 Området mellem Prøvestensdæmningerne	37
8.1.11 Området syd for Prøvestensdæmningen	37
8.1.12 Amager Strandpark	37
8.1.13 Femøren og Tiøren	37
8.1.14 Amagerstrandvej/Strandslodsvej	38
8.2 Refshaleøen og Lynetten	39

8.3 Vestkysten	39
8.3.1 Historie	40
8.4 Islands Brygge	40
8.4.1 Kloakeringen af Islands Brygge	40
8.5 Amager fællø	41
8.5.1 Det militære område	41
8.5.2 Lossepladsen	41
8.6 Kalvebod strand	43
8.6.1 Kalvebod Miljøcenter	43
9. Havnen	44
9.1 Historie	44
9.2 Lagre for brandfarlige og eksplosive stoffer	45
9.3 Opfyldningernes indhold	45
9.4 Kortlægning	46
10. Inderhavnen	48
10.1 B & W - grunden ved Christians Kirke, Strandgade, Christianshavn	48
10.2 Christians Brygge	48
11. Nordhavnen	49
11.1 Frihavnen	49
11.1.1 Mellembassin	49
11.1.2 Nordbassinet	50
11.1.3 Redmolen	50
11.1.4 Kronløbsbassinet	50
11.1.5 Orientbassinet	50
11.1.6 Sundmolen	50
11.1.7 Området nord for Skudehavnen	50
11.1.8 Kalkbrænderihavnen	51
11.1.9 Svanemøllebugten/Svanemølleværket	52
11.1.10 Strandpromenaden nord for Svanemøllehavnen	53
12. Sydhavnen	54
12.1 Historie	54
12.1.1 Kalvebod Brygge & jernbaneområdet	54
12.1.2 Gasværkshavnen	55
12.1.3 Tømmergraven	56
12.1.4 Frederiksholmsløbets nordlige kajområde	57
12.1.5 Teglholmsløbets sydlige kaj	57
12.1.6 Teglholmen	58
12.1.7 Teglholmskanalen	58
12.1.8 Teglværkshavnen	58
12.1.9 Sluseholmen	59
12.1.10 Spærredæmningen ved Kalvebod	60
12.1.11 Fiskerhavnen	60
12.1.12 Kalveboddæmningen	60
12.1.13 Tippen	60
13. Indre by	61
13.1 Historie	61
13.1.1 Aborre Parken	61

13.1.2 Vester Søgade	61
14. Vesterbro	62
14.1 Historie	62
14.1.1 Vester Fælled/Enghavevej	62
15. Nørrebro	63
15.1 Historie	63
15.1.1 Nørre Fælled	64
15.1.2 Sandgravene	64
15.1.3 Rådmandsmarken	64
15.1.4 Aldersro lergrav	65
15.1.5 Røvsinggade	66
16. Østerbro	67
16.1 Historie	67
16.1.1 Sø ved Vibenshus Runddel	67
16.1.2 Fiskedamsgade	67
17. Kongens Enghave	68
17.1 Historie	68
17.1.1 Kirkesøen	69
17.1.2 Mozarts haveby	69
17.1.3 Enghavebyen, Karens Minde og Tippen	69
17.1.4 H/F Musikbyen	70
17.1.5 H/F Solskrænten	71
18. Valby	72
18.1 Historie	72
18.1.2 Affaldets omfang og indhold	74
18.1.3 Renseanlæg Damhusåen	74
19. Vanløse	75
19.1 Historie	75
20. Brønshøj-Husum	75
20.1 Historie	75
20.1.1 Brønshøj kirkemose	75
21. Bispebjerg	76
21.1 Historie	76
21.1.1 Lersøen	76
21.1.2 Området i dag	78
21.1.3 Utterslev mark	78
21.1.4 Hulgårdsvej/Borups Alle	78
22. Oversigtskort	79
23. Kilder & arkiver	107
24. Litteratur	109
25. Register	111
26. Oversigt over opfyldninger	114

Sammendrag

København er siden den tidligste bosættelse vokset ved en kontinuerlig opfyldning med skrald, murbrokker og jord. De opfyldninger, der forureningsmæssigt i dag udgør et problem er dem, der daterer sig fra omkring 1900 til i dag. De kan inddeles i følgende tre grupper.

Lossepladsopfyldninger, hvor der er deponeret dagrenovation, industriaffald og murbrokker. Disse opfyldninger findes i store koncentrationer langs kystområdet i Kongens Enghave fra 1950'erne og hele Valby Parken, der var losseplads fra 1913-70'erne. På Amager var der losseplads på størstedelen af Amager fælled nord for Sjællandsbroen fra omkring 1900 til 1974, samt langs hele østkysten ved Amager Strandvej fra slutningen af 1800-tallet til 1970'erne. Endelig er hele Lersøen med jernbaneterræn, park og haveforeninger gammel losseplads, der var i drift fra 1880'erne til omkring 1920.

Til den anden gruppe hører opfyldninger, hvor der højst sandsynlig ikke er tilført forurenede materialer, dvs. jord fra udgravning andetsteds, de såkaldte terræudjævninger. En af de større kendte er fyldpladsen ved Hulgårdsvej/Borups Alle, hvor der er deponeret jord og bygningsaffald i 1930'erne og 1940'erne.

Den helt store opfyldning er imidlertid godsbaneterrænet i Sydhavnen. Til opfyldningen af godsbaneterrænet hentedes jord fra banegraven mellem Enghave station og Valby station. For alle de øvrige havneudvidelser, der er sket fra 1890'erne og frem til i dag er der i langt de fleste tilfælde anvendt materialer opgravet fra havbunden, i forbindelse med den samtidige uddybning til havnebassinene.

I den tredje gruppe er der tale om opfyldning med såvel lossepladsfyld som bortgravet jord, murbrokker o.lign. Det findes bl.a. på Tippen i Kongens Enghave, der opfyldtes fra 1950'erne, samt i den del af Nordhavnen, der ligger nord for Skudehavnen i 1950'erne. Endelig findes der blandet opfyldning i dele af det opfyldte område ved Amager Strandvej.

Der vil naturligvis være en vis metodisk usikkerhed omkring fyldets indhold, idet kildematerialet er meget ujævnt. I en forureningsmæssig sammenhæng spiller det desuden ind, hvilke aktiviteter der siden opfyldningen har fundet sted på den pågældende lokalitet.

En afgørende faktor er industriaffaldet og de kemikalier, der er deponeret på lossepladserne. Brugen af kemikalier hænger nøje sammen med industrialiseringen samt i hvilket omfang, den har fundet sted. Industrialiseringen slog for alvor igennem i Danmark omkring 1870 og voksede kraftigt under højkonjunktoren i 1890'erne. Den næste store udbygning af industrien skete fra sidst i 1940'erne og accelererede yderligere omkring 1960.

Fremkomsten af bl.a. plastmaterialer i 1930'erne samt en række nye miljøfremmede stoffer i arbejdsprocesserne øgede forureningen, idet affaldsprodukterne endte på lossepladserne. Med opsvinget fra slutningen af 1940'erne og den økonomiske fremgang i 1960'erne opstod køb-og-

smid-væk kulturen. Hermed voksede affaldsmængden både for restprodukterne og selve produkterne, der kasseredes.

Industriaffaldet blev tidligere håndteret enten ved at blive deponeret på de åbne lossepladser eller gravet ned på selve industrigrundene, idet man ikke havde viden om hvilke miljømæssige problemer, der var forbundet hermed.

Der er foretaget flere laboratorieforsøg for at fastslå nedbrydningstider for de enkelte miljøfremmede stoffer. Under laboratorieforhold kan nedbrydningstiden variere fra 15-30 år til over 100 år. At overføre resultaterne til forholdene på lossepladserne er forbundet med en del usikkerheder, idet en lang række forhold spiller ind. Det drejer sig om hvilke stoffer der er deponeret, varmeudviklingen i lossepladsfyldet og vandindholdet.

Den største dokumenterede tilførsel af kemikalieaffald kendes fra lossepladsen på den nuværende Amager Fælled. Her blev der sidst i 1960'erne dagligt deponeret ca. 80 m³ flydende kemikalieaffald. Denne mængde har medført en ikke ubetydelig forurening af området.

1. Indledning

Dengang var der ingen forurening og miljø,
nej hvis man havde noget affald,
blev det bare smidt i en sø.
Og alt det der med grundvand,
var der ikke noget med,
nej hvis der var noget giftigt,
blev det bare gravet ned.

Fra Dengang far var dreng
af Troels Trier & Rebecca Brüel.

Ovenstående citat fra visen *Dengang far var dreng* beskriver rammende, hvordan man tidligere løste problemerne med affald. Forurening som begreb kendtes ganske enkelt ikke. Den erkendelse man i dag har omkring forurening er baggrunden for denne undersøgelse, der er en historisk kortlægning af netop hvor affaldet blev gravet ned.

Der er valgt en tidsmæssig grænse fra omkring århundredskiftet og frem til i dag, hvor trådene trækkes tilbage til 1860'erne. Denne afgrænsning hænger sammen med, at fra dette tidspunkt begyndte industrialiseringen så småt med den helt store udvikling, der skete samtidig med byens ekspansion fra 1880'erne og frem. Op gennem 1900-tallet blev anvendelse af kemikalier i industrien mere og mere udbredt og samtidig voksede affaldsproblemerne, der næsten helt op til 1970'erne løstes ved nedgravning.

I 1980-82 foretoges den første lossepladsregistrering af 22 pladser, hvoraf størstedelen var fyldpladser eller kemikaliedepoter. En kortlægning af byens lossepladser skete i 1986, og den efterfulgtes i 1990 af en registrering af de kystnære depoter. I begge undersøgelser er der primært tale om større kildeindsamlinger, der ikke er blevet bearbejdet eller publiceret.

Nærværende undersøgelse tager udgangspunkt i disse undersøgelser, og vil samtidig bygge videre, således at der er tale om en total registrering af byens lossepladser og opfyldninger. For lossepladsernes vedkommende er deres funktionsperioder søgt kortlagt, samt hvilke typer affald, der så vidt vides er blevet deponeret. Endelig er byens mange opfyldninger, som primært er sket i havnen og langs kystområderne blevet kortlagt. For hver enkelt grund er det forsøgt at datere tidspunktet for opfyldningen, samt hvilke materialer der deponeredes.

Metode

De primære kilder til lokalisering af lossepladserne er Stadsarkivets kort over de enkelte bydele i København. Desuden er benyttet Københavns Havns kort over opfyldningstilladelser, diverse årgange af Kraks kort samt kortmateriale i Miljøkontrollen.

Lossepladser og opfyldninger sorterede tidligere under Jordkontoret, Plan- og Ejendomsdirektoratet, hvis arkiv er benyttet til identifikation af de større grundopfyldninger.

Oplysninger om havnens opfyldninger er hentet i Miljøkontrollens arkiv samt i den litteratur, der findes om Københavns havn.

Ved siden af de offentlige lossepladser fandtes et ukendt antal private, som det er vanskeligt at spore i det eksisterende kildemateriale. Der er oftest tale om, at ejeren på sin grund nedgravede affald, hvilket tidligere var fuldt lovligt.

Hvilke materialer, der er opfyldt med, er kortlagt ved de fleste opfyldninger i København. Det kan dog ikke udelukkes, at der også er tilført andre materialer. Tilsvarende er det ikke muligt at identificere, hvad der er gravet ned på de enkelte grunde.

De grænser, der er indtegnet på kortene over de enkelte opfyldninger, kan kun betragtes som omtrentlige.

Bogens opbygning

Kortlægningen er geografisk opdelt, og hvert område er ledsaget af et detailkort, hvor de enkelte lossepladser og opfyldninger er indtegnet.

Der indledes med en kort historisk gennemgang af byens opfyldninger og lossepladser. Københavns undergrund og de tidligste voldanlæg m.m. findes på P. Bredal Christensens kort fra 1963, der er vedlagt som bilag nr. 1.

De enkelte områder er derpå nøjere undersøgt for hver enkelt kendt opfyldning. Indgangen hertil er dels indholdsfortegnelsen, dels *registret*. Detailkort med signaturforklaring over de enkelte områder, hvor de enkelte opfyldninger er angivet, findes bag i bogen.

Her findes ligeledes en tabel, der viser en oversigt over samtlige opfyldninger med oplysninger om fyldmateriale, tidspunkt for deponering m.m. Her kan der søges på bestemte fyldmaterialer, f.eks. slam.

Oversigtskort over lossepladser og opfyldninger

0 1 2
Kilometers